

J. H. Abichto filosofijos ištakos

STEPAS TUNAITIS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: kfmf@kfmf.lt

Straipsnio tikslas – vokiečių filosofo Johanno Heinricho Abichto (1762–1816), Vilniaus universiteto profesoriaus (1804–1816), filosofinės kūrybos ištakų pražvalgomis duoti pradžią kryptingesniems, visuminiams jo kūrybinio palikimo tyrinėjimams. Iš jojo, atvykusio su atsineštinę filosofija, Lietuvai atiteko daugiašakis, įvairiaklodi filosofinis paveldas, ne tik išleistų knygų bei kitokių spaudinių gausybė, bet ir struktūros platumu, problematikos erdve, žvalgos akipločiu neprilygstamai pranokstantis pusės šimtmečio Apšvietos Lietuvoje filosofinę bei su filosofija besisiejantią raštiją. Savo filosofiją jis kūrė beveik tris dešimtmečius, per kuriuos, vokiečių filosofijai išgyvenant pervartą po pervartos, aplinkui drastiškai iro nusistovėjusios filosofinės tradicijos, griuvo įsivirtinusios filosofinės linkmės, mokyklos, netgi epochos, ant jų griuvėsių kilo naujos filosofinės tendencijos, kryptys, laikotarpiai ir vėl griuvo. Į filosofiją gręžėsi XVIII a. devintajame dešimtmetyje, pirmaisiais kūrybiniais bandymais Abichtas siekė Apšvietos epochą, tegul ir slinkusią į pabaigą, bet vis dar gyvastingą giliomis tradicijomis. Į kryptingą kūrybinę veiklą kelią jis išėjo, kai šalimais kaip priešprieša Apšvietai vis garsingiau kilo, o netrukus ir įsigalėjo kritinė I. Kanto filosofija. Tame kelyje jis suko Kanto filosofijos link, tačiau ne vien receptyviai pasisuko jos pusėn, bet ir repulsyviai pro šalį prisisuko. Paskesniais metais Abichtui, kaip ir kitiems įkandin Kantoėjusiems filosofams, teko patirti kantizmą užgriuvusių sunkumų našta, kurios spaudžiama vokiečių filosofija suko į pokantiškąjį idealizmą. Tačiau Abichtas, apsiribojęs nuosaikiomis savo filosofijos pamatų pataisomis, griežtai atsiribojo nuo tų pokantiškųjų pervartų, kurios buvo grindžiamos iš pradžių J. G. Fichte's, o po jo G. W. J. Schellingo filosofijoje.

Raktažodžiai: vokiečių Apšvieta, kritinė Kanto filosofija, kantizmo sklaidos kryptys, pokantiškasis idealizmas, Abichto filosofija

---

ĮVADAS

Abichtas, kad ir kaip veikliai rodėsis vokiečių filosofijoje, bet taip ir likęs savojoje tėvynėje nepripažįstamas, netgi plačiau nepažįstamas, o metams bėgant sunkiai beatpažįstamas, jei ir nepaveikiau, tai bent jau atskambiau, įsiterpė į filosofijos sklaidą Lietuvoje, kur kaip pirmasis Vilniaus universitete įsteigtos Logikos bei metafizikos katedros profesorius ne tik metodiškai, nuosekliai gaivino per Apšvietos sklaidos dešimtmečius apnykusias ar net sunykusias profesionaliosios filosofijos tradicijas, bet ir atvėrė tas filosofijos sritis, kurios nuo scholastikos laikų per tuos dešimtmečius buvo visiškai išnykusios iš filosofinės žvalgos akipločio. Susidūręs su giliai išsakinijusiomis Apšvietos tradicijomis, nuo kurių, nors su XIX a. pradžia vis akivaizdžiau prarandančių istorinę perspektyvą, Lietuvoje dar nebuvo įstengiama ryžtingiau atitrūkti, jis savąja filosofija, paveikta kantizmo atvertų problemų, rodė kryptį į pošviečiamojo atsinaujinimo kelią. Nors ir tiek perkeitusi kritinę Kanto filosofiją, taip perkreipusi daugelį pamatinių jos aspektų, kad iš kantiškojo transcendentalizmo dvasios ne kažki kas buvo išsaugota, Abichto filosofija to meto Lietuvai vis dėlto buvo tapusi svarbiausiu kelrodžiu ar kelvedžiu kantizmo problematikos linkui.

NUO APŠVIETOS LINK KANTO FILOSOFIJOS

Į Kanto filosofiją Abichtas ėjo iš Apšvietos, kurios idėjinių linkmių raiškos, dar nesutrikdytos vos pasirodžiusio kantizmo, jis buvo ne tik supamas, bet ir įtaigaujamas teologijos studijų Erlangeno universitete metais (1781–1784). Kaip matyti iš jo pastabų, kuriomis peržvelgė savojo kelio į filosofiją vingius (Abicht 1790: V–VII), iš filosofinių Apšvietos linkmių jis pirmučiausia vylėsi išgauti praktinių orientyrų, nužyminčių žmogui dorovinio tobulėjimo kelią, tačiau, nusivylęs filosofijos galimybėmis, neilgai trukus nususuko nuo jos „kaip bevaisio užsiėmimo“. Patrauktas tuo metu po Vokietiją plačiai plitusių pedagoginių Apšvietos srovių, veikiamas garsingai įsiskambėjusių reformatoriškų jų aspiracijų, Abichtas ėmėsi auklėjimo, dorovinio ugdymo problemų. Atsispyręs nuo pedagoginės problematikos svarstymų to meto raštijoje, ypač nuo psichologinių jų aspektų, trečiaisiais studijų metais parašė referatą „Apie priežastis, kodėl moralės principai taip menkai skatina gerus veiksmus?“ („Über die Ursachen, warum die moralischen Grundsätze so wenig in gute Handlungen übergehen?“), kurį skaitė, kai 1783 m. buvo priimamas į Moralės ir dailių mokslų institutą, veikusį prie Erlangeno universiteto (po kelerių metų tą darbą peržiūrėjęs bei patobulinęs, kaip priedurą įdėjo į savo pirmąją knygą). Referato nuostatomis pelnęs palankų dėmesį, Abichtas buvo skatinamas nuo teologijos pereiti prie filosofijos mokslų. Filosofijai, tegul ir savamokliškai, jis kryptingiau atsidėjo tik tuomet, kai jau buvo užbaigęs teologijos studijas, tačiau iki pat sandūros su Kanto veikalais taip ir liko įstrigęs josios prieigose. 1785 m. Abichtas parašė dar vieną darbą „Apie švietimą ir tobulinimą“ („Über Aufklärung und Besserung“), kuriame, kaip buvo nurodęs minėtose apžvalginėse pastabose, toliau plėtojo referate išdėstytą auklėjimo, dorovinio ugdymo koncepciją. Tasai traktatas, kuris taip ir nepasirodė spaudiniui, vienuose šaltiniuose minimas kaip Erlangeno universitetui įteiktas filosofinis magistro darbas, kituose apibrėžčiau neapibūdinant pristatomas kaip darbas, 1785 m. Universitete pelnęs aukščiausią įvertinimą. Tačiau pats Abichtas tepaminėjo jį probėgšmais lygu kūrybinių poieškių epizodą, nuo kurio buvęs atitrauktas sueities su Kanto filosofija.

Nors studijinių ir pirmųjų postudijinių metų pražvalgomis po Apšvietą Abichtas nenusitiesė kelio į filosofiją, vis dėlto iš tų metų jis išsinešė atžvalgą šviečiamosioms tradicijoms. Tos atžvalgos, paskesniais metais paremiamos skvarbesne pažintimi su filosofinėmis Apšvietos linkmėmis, ypač su Ch. Wolffo filosofija, buvo atsiliepiama ne tik filosofinė jo kūrybos pradžia, bet ir visos ilgametės kūrybinės veiklos kryptingumui. Kūrybos kelio pradžioje, kai jis, dar tik artinęsis prie Kanto filosofijos, galynėjosi su jos užduotomis problemomis, atžvalga šviečiamosios tradicijoms ne tik susiaurino jo krypsnį į kantizmą, bet ir suseklino kantiškųjų nuostatų recepciją, atitraukė nuo toms tradicijoms labiausiai prieštaravusių giluminių kritinės filosofijos aspektų. Paskesniais kūrybinės veiklos metais, kai, kantizmui vis skaudžiau susiduriant su sunkiai įveikiamais sklandos sunkumais, kaip išeitis iš filosofinio aklikelio ėmė ryškėti tendencijos, ruošusios dirvą posūkiui į pokantiškąjį idealizmą, nuo pasidavimo joms jį sulaukė ištikimybė šviečiamosioms tradicijoms, iš jų perimta filosofinė savitvarda.

Su kritine Kanto filosofija, kaip buvo nurodęs minėtose apžvalginėse pastabose (Abicht 1790: VI–VII), Abichtas susiėjo 1785 m., kai Apšvietos, dar neišjudintos kantizmo iššūkių, vis dar tebebuvo lemiamas filosofijos sklaidos kryptingumas. Nors nuo Kanto *Grynojo proto kritikos* pasirodymo 1781 m. jau buvo praėję ketveri metai, per kuriuos iš spaudos išėjo ir kiti reikšmingi jo darbai – *Prolegomenai kiekvienai būsimai metafizikai, galėsiančiai tapti mokslu* (1783), *Visuotinės istorijos idėjos pasaulio pilietijos požiūriu* (1784), *Dorovės metafizikos pagrindai* (1785), tuo metu apie kritinę filosofiją daugiau buvo žinoma ne tiek iš jos pačios sklaidos, kiek iš nepalankių atoliepių, kritiškų vertinimų, išpuolių, kurių po kurį laiką užsitęsio

nepaisymo jos pasirodymui, atitrūkus nuo sunkiai perprantamų jos problemų paskesniais metais vis plačiau ir garsingiau buvo einama per filosofinę Apšvietos raštiją.

Iki Abichto sueities su Kanto filosofija pradžios bene vienintelio kritinės filosofijos pusėn buvo stojama J. Schulze's, stojama su 1784 m. Karaliaučiuje išleistais *Pono profesoriaus Kanto „Grynojo proto kritikos“ komentarais*. Tačiau tų ne tik itin įžvalgių, bet ir to meto filosofinėms kontroversijoms atžvalgių, be to, paties Kanto aprobuotų komentarų, kurių (lygiai kaip ir vėlesnių J. Schulze's darbų) paskesniais metais gana pagaliai buvo prisidedama prie kritinės filosofijos proveržio, tuo metu vargu ar būta bent kiek plačiau užgirstamų, kai aplinkui įtakingiausių to meto Apšvietos filosofų, o įkandin jų ir daugybės adeptų buvo garsingai reiškiamas didžiulis priešpriešumas kantizmui.

Net ir paskesniais metais, kai Kanto filosofijos pusėje jau pastebimiau rodėsi vis daugiau sekėjų, adeptų, rėmėjų, jo darbų vis dar sunkiai buvo skinamasi kelias per antikantizmo užtvartas. Prieš Kanto filosofiją buvo stojama ne vien filosofinių Apšvietos linkmių, bet netgi ir tuolaik šalimais kantizmo kilusių įvairiakrypčių pošviečiamųjų tendencijų, kurių prieš kantizmą buvo einama dargi arčiau nei prieš Apšvietos tradicijas. „Grynojo proto Evangelija heterodoksams yra kvailybė, o ortodoksams apmaudas, ir nė vienoje knygoje, išskyrus galbūt tik Apokalipsę, nebuvo surandama tokių skirtingų ir vienas kitam taip smarkiai prieštaraujančių dalykų. Proto kritiką dogmatikai apskelbė skeptiko bandymu sugriauti viso žinojimo tikrumą, skeptikai – arogantiška puikybe ant ligšiolinių sistemų griuvėsių iškelti naują visuotinai vyraujančią dogmatizmą, supernatūralistai – rafinuota vingrybe sugriauti istorinius religijos pamatus ir be polemikos pagrįsti natūralizmą, natūralistai – nauja blėstančio tikėjimo filosofijos atspirtimi, materialistai – idealistiniu materijos realumo paneigimu, spiritualistai – neatsakingu visos realybės sutraukimu į patyrimo vardą dangstomą kūniškąjį pasaulį, eklektikai – naujai įkurta sekta, kuri dar niekad neturėjo sau lygių visišku pasitenkinimu bei netolerancija ir kelia grėsmę, kad ant neseniai išsilaisvinusios vokiečių filosofijos pečių bus užkrautas vergiškas sistemos jungas, pagaliau populiarieji filosofai – tai juoką keliančiu užsiėmimu vidur mūsų apšviesto ir išlavinto skonio amžiaus scholastine terminija bei gudragalvystėmis iš filosofinio pasaulio išstumti sveiką žmogaus protą, tai apmaudžiu kliuviniu, kuris tokios daugybės lengvai suprantamų rašytojų neseniai nutiestą kelią liaudies filosofijai paverčia nepraeinamu, ir jame sužlunga jau ne tik daug vilčių teikiančių jaunuolių protas, bet ir filosofinė garsių vyrų reputacija“ (Reinhold 1790: 104–105). Taip to meto filosofinę aplinkumą, kurioje kantizmui teko skintis kelią, tegul ir pernelyg stilingai paryškindamas, bet vis dėlto gana apžvalgiai apibūdino K. L. Reinholdas garsiuosiuose *Laiškuose apie Kanto filosofiją*, apibūdino ne kaip prašalietis, bet kaip tiesioginis to meto filosofinių kontroversijų dalyvis, vienas pirmųjų po J. Schulze's stojęs ginti Kanto filosofijos. Tais leidinyje *Teutscher Merkur* 1786–1787 m. paskelbtais, o 1790–1792 m. dvitome knyga iš spaudos išėjusiais laiškais, kurių buvo išsiskiriama ne tik itin gilia filosofine sugestija, bet ir nepaprasta stilistine elegancija, Reinholdas, lygiai kaip ir J. Schulze, gana paveikiai pagelbėjo kantizmui atsitiesti nuo keletą metų užsitęsusių filosofinių anatėmų.

Nors ne tik kad buvo nesiliaujama, bet netgi aršėjama Apšvietos priešveikos, vis dėlto į XVIII a. devintojo dešimtmečio pabaigą, nė dešimtmečiui nepraėjus nuo *Grynojo proto kritikos* pasirodymo, iš ligtolinių tolydžio tvirtėjusių sporadiško krypsnio į Kanto filosofiją tendencijų jau buvo kylama kantizmas kaip iškilios permanentinės linkmės, stojančios vokiečių filosofijos avangardu. Į filosofijos priešakį kantizmas buvo vesdinamas tiek paties Kanto, tuo metu pasirodančiuose veikaluose toliau plėtojusio savo filosofiją, ėjusio į dar neištirtas jos sritis, tiek vis gausėjančių jo sekėjų. Išeinant iš spaudos Kanto *Metafiziniams gamtos mokslų*

pagrindams (1786), antrajam esmiškai peržiūrėtam *Grynojo proto kritikos* leidimui (1787), *Praktinio proto kritikai* (1788), *Sprendimo galios kritikai* (1790), kritinės filosofijos su kiekvienu veikalu vis tvirčiau buvo išreikšminama kaip fundamentalios sistemos, tampančios ne tik tvirta alternatyva Apšvietai, bet ir, palyginti su kitomis šalimais kylančiomis pošviečiamosiomis linkmėmis, racionaliausia filosofijos atsinaujinimo perspektyva. Įkandinėjusių sekėjų, kurių tolydžio buvo gausėjama, interpretacijos, eksplikacijos, modifikacijos, plėtotės, tarpais epigoniškos, tarpais jau rekonstruojančios mokytojo filosofiją, pagelbėjo kantizmui plačiai sklستي po Vokietiją.

Nuo XVIII a. dešimtojo dešimtmečio pradžios kantizmo jau buvo išskylama kaip įtakingos filosofinės mokyklos, kokios nuo Wolffo laikų nebūta Vokietijoje. „Prasiveržusi gi ji nenugalimai apvaldė jaunąją kartą ir paskutiniame XVIII a. dešimtmetyje pamažu užkariavo beveik visas vokiečių katedras, taip kad buvo gyvai atstovaujama kiekviename universitete“ (Windelband 1922: 196). Nors, dar neįpusėjęs XVIII a. dešimtajam dešimtmečiui, kaip pirmosios ne tik radikalios, bet ir novatoriškos alternatyvos Kanto mokyklos pusiškumams šalimais buvo kylama Fichte's filosofijos, vis dėlto kantizmo, nors ir susiduriančio su didžiuliais iššūkiais, iki XVIII a. pabaigos ar netgi iki XIX a. pradžios vis dar daugiau ar mažiau buvo lemiamas, bent jau palaikomas vokiečių filosofijos raidos kryptingumas.

Tokios filosofinės aplinkumos, jos keliamų kontroversijų, nurodomų alternatyvų, sugestijuojamų paradigmu supamas Abichtas suko Kanto filosofijos link, o pastarosios atveriamų problemų, užduodamų klausimų įsupamas stojo į kūrybos kelią. Nors ir netapo ištikimu Kanto filosofijos adeptu, nestojo josios interpretatoriumi, kaip kad nemažas būrys ištikimiausių kantininkų, vis dėlto tiek į filosofiją, tiek per filosofiją jis buvo vesdinamas tų didžiulių pervartų, kurias vokiečių filosofijoje buvo sukėlęs kantizmas.

SANDŪRA SU KANTO FILOSOFIJA – POVEIKIAI IR ATOVEIKIAI

Erlangeno universiteto idėjinės veikmės erdvėje, kurioje Abichtas reikšėsi, Kanto filosofijos keliamos pervartos, kaip atrodo, buvo reflektuojamos kur kas siauriau, sekčiau, provincialiau nei daugelyje kitų vokiečių universitetų. Įsteigtame tik 1743 m., per kelis dešimtmečius Erlangeno universitete nespėta susiklostyti tvirtesnių filosofijos tradicijų, todėl nei Apšvietos epochoje, nei per jos sankirčius su Kanto filosofija, nei kantizmo įsigalėjimo metais iš jo nebuvo išeinama novatoriškesnių filosofinių programų, perspektyvesnių projektų, kryptingesnių diskursų, kurių būtų paveikiau einama per Vokietiją. Nors Abichto ir buvo stengiamasi kuo plačiau atsiverti to meto filosofijos vyksmui, jo keliamoms problemoms, vis dėlto, regis, ir jo filosofiniam bręsmui, ir jo kūrybos akipločiui buvo atsiliepiama periferinių Erlangeno idėjinės erdvės ribotumų.

Apie kritinę Kanto filosofiją Abichtas pirmučiausia veikiausiai patyrė iš antikantizmo sklaidos, savo atgarsiais, kaip atrodo, anksčiau už kantizmą siekusios Erlangeno universitetą bei jo idėjinės veikmės erdvę. Kaip matyti iš Abichto pastabų, Kanto filosofijos link jis ėjo ne per pirmųjų tuolaik dar vargu ar plačiau žinomų jo sekėjų veikalus, bet per įtemptas jo paties veikalų studijas. Paskesniais metais, kai buvo jau plintama ir išplintama Kanto mokyklos, jis, be abejonės, buvo ne tik siekiamas, bet ir veikiamas joje besikryžiuojančių linkmių, tačiau veikiamas veikiau kaip diskursų, alternatyvų, variantų konteksto nei kaip ištakų. Kaip rodo bibliografiniai jo veikalų priedai bei paskiri intarpai, nurodantys ryškesnių vienos ar kitos filosofijos srities kūrėjų darbus, jam turėjo būti daugiau ar mažiau žinoma kantininkų Reinholdo, F. G. Borno, W. T. Krugo, L. Bendavido, J. G. E. Maasso filosofija. Artimiau, ir tai tik paskesniais metais, jis buvo susijęs tik su Reinholdo filosofija, tačiau joje žvalgėsi ne tiek

filosofinių nuostatų, kiek metodologinių nuorodų, kaip, sutvirtinant filosofijos pamatus, nūžymėti jai patikimą sklaidos kelią.

Filosofijoje Abichtas pasirodė 1788 m. – pasirodė ir kaip filosofijos dėstytojas, pradėjęs skaityti paskaitas Erlangeno universitete, ir kaip pirmąjį veikalą išleidęs autorius. Filosofijos paskaitas – bent jau taip nurodoma Erlangeno universiteto istorijoje – jis pradėjo „ne be pri-tarties“ Kanto *Grynojo proto kritikai* (Fikenscher 1806: 324). Kūrybinę veiklą, kaip matyti iš jo pirmojo veikalo įvadinių žodžių (Abicht 1788: XV–XI), irgi pradėjo ne be pagarbos Kanto nuo-veikiams, nors tos pagarbos ir nesaistė beatodairiška pritartimi jo filosofijos kryptingumui.

Erlangeno universitete, kuriame dėstė iki pat išvykimo į Lietuvą 1804 m., Abichtas ne tik atėjo į filosofiją, bet ir nuėjo reikšmingiausią savo kūrybos kelio etapą. Idėjinės jo veikmės aplinkumoje sukūrė visus darbus, iš kurių buvo klostomasi jo filosofijos kaip sistemos (Vil-niaus metų kūrybine veikla jis jau nebeišplėtė savo filosofijos, o tik plėtė jos veikmės erdvę). Kūrybine veikla jis ėjo į bemenk visas filosofijos sritis, kokios tik buvo kultivuojamos to meto, ypač Kanto mokyklos, raštijoje.

Kiek galima spręsti iš marginalių nuorodų šaltiniuose, Erlangeno universitete jis nebuvo vienintelis, pasukęs Kanto filosofijos link. „Erlangene Kanto filosofijos paskleidimu rūpinosi privatdocentas Goessas, išleidęs *Sistemingą Kanto proto kritikos išdėstymą, skiriamą akademi-nėms paskaitoms, drauge su traktatu apie jos tikslą, sklaidą ir jos lemtį*, ir profesorius Abichtas, kuris teikė puikių vilčių ir pagret kitų veikalų parengė *Malonumo metafizikos tyrinėjimą pagal Kanto principus* (Rosenkranz 1804: 313). Be G. F. D. Goesso ir Abichto, kritinės filosofijos skleidėju Universitete nurodoma buvus G. A. Mehmeli, nuo 1792 m. ekstraordinarinį filoso-fijos profesorių (kituose šaltiniuose, galbūt remiantis kito jo kūrybos tarpsnio darbais, jis jau priskiriamas prie Fichte’s sekėjų).

Sprendžiant iš atoliepių į Abichto filosofiją tų laikų raštijoje, tegul ir gana dažnai nepa-lankių, kritiškų, o jei ir palankių, tai dažniausiai pernelyg jau formalių, iš paskirų nuorodų tuomečiuose leidiniuose, savo filosofine kūryba jis vis dėlto buvo šiek tiek platėliau žinomas už kitus šalimais jo Erlangeno universitete besidarbavusius Kanto sekėjus. Į jo filosofiją kritiškomis recenzijomis buvo atsišaukę net tokie gana plačiai žinomi to meto filosofai kaip J. G. Federis, F. Bouterwekas. Į jį iš Berlyno buvo atkreipęs dėmesį dargi Fichte. Užgautas anoniminės savo veikalo *Žmogaus paskirtis* recenzijos, kurios autorystę priskyrė Abichtui, dalykiniame 1800 m. laiške Mehmeliui polemines pastabas prieš jo poziciją jis įaštrino negailestinga ištarme, veikiausiai nugirsta iš to meto raštijos: „Ar neatrodo, kad jis kalba nesuprantamai vien dėl to, kad kalbėtų kitaip nei kiti?“ (Fichte 1986: 314). Į Abichto veika-lus buvo taikomasi ne tik dalykine kritika. Ne mažiau buvo užkliūnama ir gremėzdiško jo darbų stiliaus, tiesiog slėgte slėgusio distinkcijų, painingos terminijos perkrautas filosofines jo eksplikacijas.

Abichto, atsidūrusio Kanto filosofijos veikmės erdvėje, nuo pat kūrybinės veiklos pradžios buvo susiduriama su dviem kantizmo sklaidos linkmėmis: vienos, susidedančios iš įvai-rialypių polinkmių, buvo labiau orientuojamasi į kriticismo apologetiką nei į plėtojimą, kitos, irgi įvairiakryptės, jįsai buvo modifikuojamas, reviduojamas, o paskesniais metais jau netgi esmiškai rekonstruojamas. „Kritikai, t. y. tie, kurie tiki, kad *Grynojo proto kritika* įveikė dogma-tizmo ir skepticizmo sukeliamaus nesusipratimus, pasidalija į dvi partijas: į tuos, kurie mano, kad *Kritika* visiškai užbaigė proto, atsidedančio filosofijos kaip mokslo paieškai, darbą, ir tuos, kurie mano, kad *Kritika* tik visiškai parengė šiam darbui ir kol kas tedavė jam pradžia“, – taip abiejų linkmių takoskyrą buvo nužymėjęs Reinholdas, vienas pirmųjų Kanto filosofijai kaip „pradžiai“ tiesęs užbaigos link vedantį sklaidos kelią (Reinhold 1797: 225).

Nuo pat kūrybos pradžios Abichtas griežtai atsiribojo nuo apologetinių kantizmo linkmių, kurių, vieną po kito leidusių propedeutinio, interpretacinio, eksplikacinio pobūdžio veikalus (kaip antai – *Pono profesoriaus Kanto „Grynojo proto kritikos“ komentarai*, „*Grynojo proto kritikos“ pagrindai*, *Kanto „Sprendimo galios kritikos“ išdėstymas bei komentarai*, *Menonas, arba bandymas pokalbiais paaiškinti iškiliausius „Praktinio proto kritikos“ aspektus*, *Žodynas pažinčiai su Kanto raštais palengvinti*, *Kanto pažinimo galios kritikos marginalijos ir registras* ir pan.), buvo siekiama, tegul ir ne vien interpretuojant, bet ir reinterpretojant, kuo suprantamiau, paveikiau išdėstyti, kuo plačiau paskleisti, giliau įdiegti mokytojo filosofiją. Priešingai kantizmo apologetams, Abichtas Kanto filosofiją priėmė ne kaip nepajudinamomis tiesomis grindžiamą filosofinę direktyvą, bet kaip mokslą, keliamomis problemomis rodantį filosofijai, bent jau kai kurioms jos sritims, atsinaujinimo perspektyvą. Nesaistomas epigoniško prieraišumo, per Kanto filosofiją ėjo pernelyg laisvai, netgi savavališkai, su jos nuostatomis tvarkėsi taip, kad jos kuo deramiau atlieptų kitaip nusismaigstomiems filosofiniams jo orientyrams. „Kad aš svarstymuose apie tai, – taip rašė jis jau paties pirmojo veikalo įžangoje, – tarpais turėjau pasukti kitokia linkme, nei buvo nurodęs tasai šlovingasis filosofas, atsižvelgdamas į savo tikslą, tikriausiai niekada negalėtų būti man priekaištaujama [...]“ (Abicht 1788: XVI). Idėjinių saitų su Kanto filosofija jo kūrybos kelyje buvo klostomasi taip netolygiai, kad preferencijos buvo kryžiuojamasi su opozicija, recepcijos su refutacija, rekonstrukcijos su repudiacija, substitucijos su akomodacija.

Tokia orientacija priartino Abichtą prie tų kantizmo linkmių, kurių, nesitenkinant apologetika, buvo siekiama tvirčiau pagrįsti, praplėsti, savaip pritaikyti, netgi pertvarkyti kriticismą. Tačiau jo buvo priartėjama tik prie retrospektyvaus tų linkmių sparno, stojusio kliūtimi kantizmo sklaidos perspektyvai. Užtuot nužymėjęs kantizmui pirmyneigės sklaidos kelią, kaip tat buvo užsibrėžiama, ypač paskesniais metais, pražvalgesnių jo plėtotojų, Kanto filosofijos pertvarką jis rėmė atgal į Apšvietą kreipiama retrospektyva. Tokios orientacijos jis buvo nustumiamas link tų kantizmo tendencijų, kurių buvo stringama ar netgi įstringama tarp kantiškųjų orientyrų ir Apšvietos tradicijų. Nors Abichto buvo susisiekiama ir su inovacinėmis kantizmo sklaidos tendencijomis, kurių metams einant vis garsingiau buvo įsiskambama, vis dėlto jo filosofijos kryptingumas buvo lemiamas retrospektyvos. Tačiau, nors ir saistoma atžvalgos Apšvietai, Abichto filosofija savo giluminiais aspektais vis dėlto rodėsi kaip pošviečiamoji linkmė, nebepritampanti prie šviečiamoji kryptingumo.

Tokia orientacija Abichtas užsitvėrė nuo tų perkaitų, kurių, kantizmui prieš pat XVIII a. paskutinio dešimtmečio vidurį vis giliau įpuolant į sunkumus, buvo peraugama į pervartas, vedusias pokantiškojo idealizmo link. Tie sunkumai, jau ir iki tolei pramatomi ir netgi sprendžiami vieno kito įžvalgesnio kantininko (ypač S. Maimono), į filosofinę viešumą buvo iškelti G. E. Schulze's, kurio itin aštria skepticistine kritika, nors tiesiogiai kreipiama prieš Reinholdą, buvo taikomasi į visą kantizmą. „Mano požiūriu, – teigė jis, – skepticizmas yra ne kas kita kaip tvirtinimas, kad filosofijoje nei apie daiktų pačių savaime bei jų ypatumų egzistavimą ar neegzistavimą, nei apie žmogaus pažinimo galių ribas neįmanu ką nors žinoti remiantis neabejotinai tikrais ir visuotinai pripažintais principais“ (Schulze 1911: 13). Vienintelis, rodęs ryžtingą išėitį iš G. E. Schulze's apnuogintų kantizmo sunkumų, buvo Fichte, kuris, 1794 m. pasirodžiusiais darbais, ypač veikalu *Visuotinės mokslo teorijos pagrindai* prasilaužęs pro kantizmo nužymėtas ribas, davė pradžią vokiečių filosofijos krypsniui į pokantiškąjį idealizmą. Reinholdas kurį laiką dar gynėsi nuo skepticistinių išpuolių, tačiau ir jis, nerasdamas kitokios išėities, galiausiai stoji į Fichte's pusę. O retrospektyvų saistomas Abichtas atsiribojo tegul ir svarbiomis, bet nusistovėjusio filosofijos kryptingumo nelaužančiomis perkaitomis, kuriomis

ne tik gynėsi nuo Schulze's skepticizmo, bet ir gynė nuo aplinkui įsibėgėjančių perkaitų savo filosofijos tęstinumą. Dar griežčiau jis atsiribojo nuo Fichte's filosofiją pakeitusios Schellingo filosofijos, dargi išleido prieš šelingiškąją „tapatybės sistemą“ nukreiptą veikalą, kuriame, pernelyg tiesmukiškai primesdamas jo sistemai panteistinių pobūdį, parodijavo ją lygu Paracelso ir B. Spinozės panteistinių tradicijų perėmėją (Abicht 1803).

Net ir Lietuvoje, kur atsidūrė visiškai kitokioje filosofinėje aplinkumoje, Abichtas visais pamatiniais aspektais išlaikė Vokietijoje susiklosčiusią savosios filosofijos kryptingumą. Nors Vilniuje išleisto veikalo įžangoje jis ir buvo rašęs, kad pateikia naujai permąstyta savo filosofiją (Abicht 1814: [VIII]), jos netaikė prie Lietuvos filosofijos, bet taikėsi prie filosofijos dėstymo, diegimo sunkumų.

Gauta 2008 12 08
Priimta 2009 01 06

Literatūra

1. Abicht, J. H. 1788. *Versuch einer kritischen Untersuchung über das Willensgeschäfte und einer darauf gegründeten Beantwortung der Frage: Warum gehn die moralischen Lehren bei den Menschen so wenig in gute Gesinnungen und Handlungen über?* Frankfurt am Main.
2. Abicht, J. H. 1790. *Neues System einer philosophischen Tugendlehre aus der Natur der Menschheit entwickelt. Insbesondere zu Vorlesungen bestimmt.* Leipzig.
3. [Abicht, J. H.]. 1803. *Des Paracelsus Spinosiors absolutes Ey. Oder das durch Scherz und Ernst rektificirte Schelling'sche Identitätssystem.* Herausgegeben von Ernest Polarch.
4. Abicht, I. H. 1814. *Initia philosophiae proprie sic dictae. Liber I. psychologiae partem primam continens.* Vilnae.
5. Fichte, J. G. 1986. *Briefe.* Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun.
6. Fikenscher, G. W. A. 1806. *Vollständige akademische Gelehrten Geschichte der königlich preussischen Friedrich-Alexanders Universität zu Erlangen von ihrer Stiftung bis auf gegenwärtige Zeit.* Zweite Abtheilung. Nürnberg.
7. Reinhold, C. L. 1790. *Briefe über die Kantische Philosophie.* Bd. 1. Leipzig.
8. Reinhold, C. L. 1797. *Auswahl vermischter Schriften.* Zweyter Theil. Jena.
9. Rosenkranz, K. 1840. "Geschichte der Kantischen Philosophie", in Kant, I. *Sämtliche Werke.* Herausgegeben von K. Rosenkranz und F. W. Schubert. Zwölfter Theil. Leipzig.
10. Schulze, G. E. 1911. *Aenesidemus oder über die Fundamente der von dem Herrn Professor Reinhold in Jena gelieferten Elementar-Philosophie.* Berlin.
11. Windelband, W. 1922. *Die Geschichte der neueren Philosophie in ihrem Zusammenhange mit der allgemeinen Kultur und den Wissenschaften.* Bd. 2: *Die Blütezeit der deutschen Philosophie von Kant bis Hegel und Herbart.* 7. und 8., unveränderte Auflage. Leipzig.

STEPAS TUNAITIS

Ideological sources of J. H. Abicht's philosophy

Summary

The article offers an analysis of philosophical creation sources by German philosopher Johann Heinrich Abicht (1762–1816), professor of University of Erlangen (1788–1804), later professor of Vilnius University (1804–1816). His creation is almost forgotten nowadays. His creative way started when German philosophy shifted its orientation from Enlightenment philosophy to critical Kant's philosophy. Although Abicht believed to be a follower of Kant's philosophy, his connection to criticism was noticeably derogated by the influence of Enlightenment philosophy traditions. The later Kant school's developmental difficulties had an impact on his creation. Contrary to the tendencies that created idealism after Kant as a result of looking for the way to get out of these difficulties, Abicht limited himself to a moderate revision of Kant's philosophy. He strictly opposed this revision with idealistic systems that were increasingly manifested themselves (J. G. Fichte's, F. W. J. Schelling's).

Key words: German Enlightenment, I. Kant's critical philosophy, the Kant school developmental tendencies, idealism after Kant, J. H. Abicht's philosophy